

МОНІТОРИНГ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНИХ РІВНІВ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ (НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ТА НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ): ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Наталія
Ковальова,
к.е.н.,
Дмитро
Леонов, к.е.н.,
доцент,
Олександр
Савенко, к.е.н.

ФІНАНСОВІ ІНСТИТУТИ

Ефективне регулювання системи накопичувального пенсійного забезпечення неможливе без ретельного нагляду та відстеження параметрів її роботи. Для правильного та своєчасного «діагностування» стану як всієї системи, так і задіяних у ній фінансових інститутів, необхідним є визначення кола показників, які у сукупності дають можливість оцінити «здоров'я» як всієї системи, так і окремих її елементів. У контексті майбутнього запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення розроблення та створення системи моніторингу всієї системи накопичувального пенсійного забезпечення стає особливо актуальною.

Практичним завданням цієї статті є дослідження складу показників, необхідних для проведення комплексного, регулярного, науково-обґрунтованого аналізу результатів моніторингу системи накопичувального пенсійного забезпечення. Система моніторингу, побудована на таких показниках, має стати джерелом інформації для оцінювання стану накопичувальної пенсійної системи, ефективності її регулювання та розроблення напрямів її подальшого вдосконалення.

Проблематиці накопичувального пенсійного забезпечення останнім часом присвячено багато наукових праць як в зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі. Аналізу різних аспектів оцінки результатів запровадження та діяльності накопичувальної пенсійної системи присвячені дослідження Коби С. [14], Ковальової Н. [13, 15], Леонова Д. [13-15], Федоренка А. [15]. Проте, на тему створення системи моніторингу недержавного пенсійного забезпечення розробки майже відсутні. Свій по-

гляд на питання щодо переліку показників, що можуть слугувати критеріями оцінки стану недержавних пенсійних фондів (НПФ), виклали Михайлов А. та Ткач О. [16]. У свою чергу, в 2006 році на замовлення Української асоціації інвестиційного бізнесу Ковальовою Н. та Леоновим Д. була розроблена Методика аналізу та оцінювання недержавних пенсійних фондів та компаній з управління активами недержавних пенсійних фондів. Слід зазначити, що на основі відбору та аналізу показників діяльності накопичувальних пенсійних фондів будуються й системи рейтингової оцінки не тільки самих фондів, а й компаній, які ними управляють [17]. Як правило, в якості джерел інформації для аналізу вітчизняними фахівцями використовуються іноземні документи нормативно-правового характеру та аналітичні звіти [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]. На нашу думку, зазначене питання потребує суттєвої уваги, оскільки якість його розробки безпосередньо впливає на ефективність системи звітності з накопичува-

льного пенсійного забезпечення та реальність та обґрунтованість заходів з державного регулювання цієї сфери. Аналіз чинних форм звітності з недержавного пенсійного забезпечення, що готується адміністраторами НПФ, доводить, що існуючій системі звітності притаманна: перевантаженість показниками, дублювання та не репрезентативність деяких з них, і в той же час відсутність показників, що є необхідними для оцінювання стану НПФ. Усе це свідчить про актуальність проблеми, що розглядається в цій статті, не тільки з теоретичного, й з практичного погляду.

Побудова системи моніторингу функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення повинна враховувати особливості вітчизняної моделі накопичувальної системи пенсійного забезпечення II та III рівнів. Незважаючи на те, що українська система має багато спільних рис з аналогічними системами в інших країнах, пряме запозичення іноземного досвіду не буде ефективним. Розроблення архітектури накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні та її змістовне наповнення відбувалися з урахуванням багатьох чинників, у тому числі вітчизняного досвіду функціонування фінансового ринку, системи пенсійного забезпечення, стану розвитку фінансових інструментів, прийнятих для інвестування пенсійних накопичень, та системи державного регулювання.

На сучасному етапі в світі вже складалася усталена тенденція переходу від традиційних пенсійних систем, що побудовані за принципом солідарності поколінь та передбачають перерозподіл пенсійних коштів від працюючого населення на користь пенсіонерів, до пенсійних систем, які повністю або частково передбачають персоніфіковане накопичення коштів для майбутніх одержувачів пенсійних виплат. Таке накопичення може відбуватися як за рахунок самого бенефіціара (тобто отримувача пенсії), так і за рахунок інших осіб (найпоширенішими є роботодавці та родичі бенефіціарів). В Україні також відбувається поступове структурне реформування пенсійної системи з аналогічним підходом. Саме в цих умовах необхідне своєчасне запровадження науково обґрунтованої системи мо-

ніторингу стану нових елементів (рівнів) пенсійної системи для оперативного реагування на процеси, які відбуватимуться як під час їх запровадження, так і протягом всього часу їх подальшого функціонування.

Поняття «моніторинг» походить від англійського «monitoring», в основі якого латинське слово «monitor», яке означає «спостережний». Проведення моніторингу передбачає відстеження стану системи для того, щоб мати необхідну інформацію для оцінювання стану такої системи, своєчасного виявлення негативних явищ, з метою подальшого вироблення заходів у напрямку розвитку системи, запобіжних заходів з недопущення неефективного функціонування системи, а у разі виявлення критичного стану системи – заходів з її оздоровлення.

Таким чином, система моніторингу функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення має вирішувати такі завдання:

- відстеження стану системи накопичувального пенсійного забезпечення (НПЗ);
- виявлення тенденцій функціонування системи НПЗ;
- виявлення явищ, що свідчать про негативний стан системи НПЗ або її окремих елементів.

Інформація, яка отримується в процесі моніторингу, повинна бути формалізована та структурована таким чином, щоб надати змогу провести її ефективний аналіз. Вихідна інформація системи моніторингу НПЗ повинна бути у розпорядженні органів, що відповідають за регулювання, нагляд та контроль за системою НПЗ та її суб'єктами. Результати моніторингу мають використовуватися ними для прийняття необхідних рішень щодо:

- розроблення пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства;
- вжиття заходів з метою профілактики негативних явищ в системі НПЗ або її суб'єктів;
- вжиття необхідних заходів щодо усунення негативних явищ в системі НПЗ або її суб'єктів або, принаймні, зменшення наслідків таких явищ.

Враховуючи той факт, що система НПЗ складається з двох рівнів, які є між собою взаємопов'язані та в процесі свого функціонування чинитимуть вза-

емовплив на функціонування один одного, система моніторингу повинна бути комплексною, і в той же час дозволяти чітко ідентифікувати проблеми у функціонування Накопичувального пенсійного фонду та НПФ.

Об'єктом моніторингу має бути як система НПЗ в цілому, так і її складові – Накопичувальний пенсійний фонд та НПФ. Необхідним є моніторинг як системи НПЗ в цілому, так і кожної з її складових окремо. Таким чином, система моніторингу має складатися з таких підсистем: моніторинг НПФ; моніторинг Накопичувального ПФ; моніторинг системи НПЗ в цілому.

Виходячи з того, що НПФ вже працюють в Україні, є можливість проаналізувати фактичні дані про їхню діяльність. Таким чином, побудова підсистеми моніторингу НПФ базуватиметься на емпіричних даних.

Побудова архітектури підсистеми моніторингу Накопичувального пенсійного фонду (враховуючи той факт, що II рівень пенсійної системи в Україні ще не створено, і відповідно, дані про функціонування такої системи за визначенням відсутні) має спиратися на аналіз норм законодавства з питань створення та функціонування II рівня пенсійної системи. Також необхідним є використання, в адекватному обсязі, пропозицій щодо моделі підсистеми моніторингу НПФ з огляду на те, що в основу Накопичувального пенсійного фонду та НПФ покладено одну модель – модель схеми колективного інвестування. По мірі розвитку системи НПЗ система її моніторингу також повинна розвиватися, тобто вона не повинна бути сталою та має постійно оновлюватися та актуалізуватися.

Для розробки системи моніторингу необхідно визначити? яка інформація потрібна на вході (*перелік та зміст вхідних даних*). Відповідно, необхідно з'ясувати наступне:

- джерела отримання вхідних даних;
- форма та способи представлення;
- періодичність отримання;
- засоби отримання;
- визначення даних, що є конфіденційними або з обмеженим доступом;
- порядок перевірки достовірності та актуальності вхідних даних.

Вихідною інформацією є *перелік показників, що будуть отримані в результаті оброблення вхідної інформації. При цьому слід виділити показники, що отримуються шляхом сумування вхідних даних, які відібрані за одним чи кількома критеріями, та показники, які отримуються шляхом більш складних розрахунків (за певними формулами).*

Перелік показників, значення яких повинна відслідковувати система моніторингу, має бути сформований, виходячи з потреб вирішення завдань регулювання системи НПЗ та її суб'єктів. Проте на практиці застосування системи моніторингу може мати певні обмеження, що встановлені чинним законодавством. Насамперед такі обмеження можуть бути щодо отримання деяких вхідних даних. Джерелом значного масиву інформації, що надходить до регулюючих органів, є звітність, яка подається (або буде подаватися у майбутньому) суб'єктами накопичувального пенсійного забезпечення відповідно до вимог чинного законодавства. На поточний момент питання подання звітності унормоване тільки для НПФ [2]. Щодо питання звітування з функціонування Накопичувального пенсійного фонду, слід зазначити, що воно унормоване лише у загальному вигляді в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1], а детальні вимоги щодо такої звітності ще не розроблені.

Система моніторингу повинна містити достатній набір показників, аналіз яких дозволяв би проводити всебічний аналіз системи НПЗ. При цьому, такий набір показників повинен бути оптимальним, тобто система моніторингу не повинна бути перевантаженою та громіздкою. До складу показників системи моніторингу повинні включатися тільки ті показники, які є репрезентативними.

При формуванні переліку показників також необхідно враховувати, яка інформація належить до конфіденційної. Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2, ст. 53] щодо НПФ конфіденційною є така інформація:

- про пенсійні внески, пенсійні виплати та інвестиційний прибуток (збиток), що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника пенсійного фонду;

- з пенсійних депозитних рахунків фізичної особи;

- про умови та стан виконання договорів страхування довічної пенсії.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1] конфіденційним документом є Нормативи інвестування коштів Накопичувального пенсійного фонду. Повний текст нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду зберігається в Пенсійному фонді України та надається зберігачу. Компанії з управління активами надається лише витяг з нормативів інвестування коштів Накопичувального фонду в частині вимог щодо інвестування пенсійних активів, що знаходяться в управлінні цієї компанії [1, ст. 88]. Інформація про стан пенсійних активів, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку застрахованої особи на II рівні, є також конфіденційною і не підлягає розголошенню чи опублікуванню, крім випадків, установлених Законом [1, ст. 98].

Слід відмітити різницю у ключових поняттях, які застосовані у вітчизняному законодавстві [1, 2]. На нашу думку, доцільним є уніфікувати термінологію обох базових законів з наступним приведенням у відповідність до них підзаконних нормативно-правових актів. На підставі аналізу ключових понять обох законів можна зробити висновок, що термінологічний апарат, який застосовується щодо Накопичувального фонду та НПФ, потребує уніфікації та застосування саме тих понять, що відображають сутність економіко-соціальних відносин, які виникають в системі НПЗ (табл. 1).

Аналіз архітектури II рівня пенсійної системи показує, що її не можна відносити до системи страхування. На нашу думку, бенефіціарів Накопичувального пенсійного фонду доцільно іменувати не застрахованими особами, а учасниками фонду, тим самим підкреслюючи, що вони беруть дольову

участь у фонді, як у пулі грошових коштів. Відповідно замість найменування «страхувальник» доцільно вживати «вкладник». Найменування «страхові внески» необхідно замінити на «пенсійні внески», так як надходження відбуваються до фонду, що побудований за моделлю дольової участі, а не за моделлю страхування, в основу якої покладено принцип солідарності.

Моніторинг функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення щодо НПФ має відбуватися за наступними групами показників:

Група 1. Кількісні показники НПФ;

Група 2. Показники, що характеризують інституційну архітектуру НПФ;

Група 3. Кількість надавачів послуг НПФ;

Група 4. Показники щодо вкладників та учасників НПФ;

Група 5. Грошові показники НПФ.

Кількісні показники можуть бути запропоновані такі:

1. Кількість НПФ, статuti яких зареєстровані Держфінпослуг;

2. Кількість НПФ, зареєстрованих як юридичні особи;

3. Кількість НПФ, що створили раду фонду, тобто погодили в Держфінпослуг членів ради фонду;

4. Кількість НПФ, внесених Держфінпослуг до реєстру фінансових установ;

5. Кількість НПФ, що зареєстрували в Держфінпослуг інвестиційну декларацію;

6. Кількість НПФ, щодо яких Держфінпослуг подано інформацію про укладені договори з провайдерами їх послуг, а саме про договір про адміністрування пенсійного фонду, про управління активами пенсійного фонду, про обслуговування фонду зберігачем;

7. Кількість НПФ, щодо яких Держфінпослуг не подано інформацію про укладення договорів з провайдерами послуг протягом 1 року з дня реєстрації НПФ;

Таблиця 1

Основні поняття накопичувального пенсійного забезпечення

Накопичувальний пенсійний фонд	Недержавний пенсійний фонд	Пропозиції щодо уніфікації терміна
Застрахована особа	Учасник фонду	Учасник фонду
Страхувальник	Вкладник	Вкладник
Страхові внески	Пенсійні внески	Пенсійні внески
Одиниця пенсійних активів	Одиниця пенсійних внесків	Одиниця пенсійних внесків

Джерело: складено на основі [1, 2].

8. Кількість НПФ, що фактично почали провадити діяльність з недержавного пенсійного забезпечення, тобто уклали пенсійні контракти та отримали перші пенсійні внески;

9. Кількість НПФ, що існують 1 (один) рік і більше з моменту реєстрації фонду як фінансової установи в Держфінпослуг та не уклали жодного пенсійного контракту;

10. Кількість НПФ, що існують 1 (один) рік і більше з моменту реєстрації фонду як фінансової установи в Держфінпослуг, уклали пенсійні контракти, але не отримали пенсійних внесків;

11. Кількість НПФ, сплата пенсійних внесків до яких була призупинена повністю всіма вкладниками;

12. Кількість НПФ, що почали здійснювати пенсійні виплати (всього);

13. Кількість НПФ, що почали здійснювати одноразові пенсійні виплати;

14. Кількість НПФ, що почали здійснювати виплату пенсії на визначений строк;

15. Кількість НПФ, з яких було переведено пенсійні кошти до страховиків для оплати договору страхування довічної пенсії;

16. Кількість НПФ, з яких було переведено пенсійні кошти до інших НПФ;

17. Кількість НПФ, з яких було переведено пенсійні кошти до банків;

18. Кількість НПФ, які працюють з прибутком;

19. Кількість НПФ, які працюють зі збитком.

У Групі 1 представлені показники, що характеризують кількість НПФ на кожній стадії створення таких фондів та ключових стадіях їхньої діяльності. Моніторинг за цими показниками дозволить оцінити ефективність існуючої регуляторної системи створення та реєстрації НПФ на різних етапах та виявити ті регуляторні ланки, які знижують ефективність процесу створення НПФ. Крім того, моніторинг за показниками пп. 8 – 11 дозволить виявити кількість реально функціонуючих НПФ. Для тих показників, зі значень яких можна побудувати динамічний ряд, можливо провести розрахунки різних характеристик такого ряду. Кожний показник з Групи 1 повинен бути представлений як «всього» (тобто загалом

кількість), так і в розрізі за видами НПФ. Представлення показника в розрізі видів НПФ дозволить оцінити затребуваність послуг НПФ того чи іншого виду. Також доцільно, щоб показники пп. 6, 8 були представлені в розрізі областей України, що дозволить оцінити ступінь охоплення країни мережею НПФ та доступ до цих послуг для споживачів. Джерелом даних щодо кожного показника з наведених є Держфінпослуг.

У разі запровадження на II рівні пенсійної системи механізму перерахування обов'язкових внесків до НПФ необхідним буде моніторинг показників Групи 1 за тими НПФ, яким буде дозволено брати участь в обов'язковому пенсійному забезпеченні на II рівні і, відповідно, акумулювати обов'язкові пенсійні внески. Щодо Накопичувального пенсійного фонду необхідно буде здійснювати моніторинг показника «Кількість НПФ, до яких сплачуються обов'язкові пенсійні внески (на II рівні)».

Показники, що характеризують інституційну архітектуру НПФ (Група 2), можуть включати:

1. Кількість НПФ з адміністратором, який одночасно є керуючим активами як професійний адміністратор (всього та в розрізі видів НПФ);

2. Кількість НПФ, з адміністратором та керуючим активами, що є КУА (всього та в розрізі видів НПФ);

3. Кількість НПФ, що одночасно користуються послугами кількох керуючих активами (всього та в розрізі кількості керуючих активами у одного НПФ: 1, 2, 3, 4 і більше);

4. Кількість НПФ, що користуються одночасно послугами кількох керуючих активами та послугами адміністратора, що взагалі не управляє активами такого фонду (всього та в розрізі видів НПФ);

5. Кількість КНПФ, що мають одноосібного засновника, який самостійно здійснює адміністрування такого фонду;

6. Кількість КНПФ, що мають одноосібного засновника, який самостійно надає такому фонду послуги з управління активами;

7. Кількість КНПФ, що мають одноосібного засновника, який самостійно надає такому фонду послуги з адміністрування та з управління активами;

8. Кількість КНПФ, що мають од-ноосібного засновника, який самостійно надає такому фонду послуги з адміністрування, з управління активами та послуги зберігача;

9. Кількість НПФ, що здійснили заміну адміністратора (всього та в розрізі видів НПФ);

10. Кількість НПФ, що здійснили заміну керуючого активами (всього та в розрізі видів НПФ);

11. Кількість НПФ, що здійснили заміну зберігача (всього та в розрізі видів НПФ).

В Групі 2 представлені показники, що характеризують схеми отримання послуг недержавними пенсійними фондами. Вони дозволяють оцінити, які моделі аутсорсінгу послуг фонди використовують найчастіше. Для тих показників, зі значень яких можна побудувати динамічний ряд, можливо провести розрахунки різних характеристик такого ряду. Джерелом даних щодо наведених показників є Держфінпослуг та ДКЦПФР.

У разі запровадження на II рівні пенсійної системи механізму перерахування обов'язкових внесків до НПФ необхідним буде моніторинг показників Групи 2 за тими недержавними ПФ, яким буде дозволено брати участь на II рівні.

В якості показників, які характеризують кількість надавачів послуг НПФ (Група 3), можуть бути запропоновані такі:

I. Показники щодо адміністраторів НПФ:

1. Кількість ліцензованих адміністраторів;

2. Кількість ліцензованих адміністраторів, що уклали договір про адміністрування пенсійного фонду;

3. Кількість адміністраторів, яким анульовано ліцензію на право провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів;

II. Показники щодо осіб, що здійснюють управління активами НПФ:

1. Кількість ліцензованих керуючих активами НПФ;

2. Кількість ліцензованих керуючих активами НПФ, що уклали договір про управління активами пенсійного фонду;

3. Кількість ліцензованих керуючих активами НПФ, що уклали договір про управління активами пенсійного фонду та реально надають послуги з управління активами недержавному пенсійному фонду;

4. Кількість осіб, яким анульовано ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами) (всього, з поділом по областях України, за інституційним поділом: професійні адміністратори, компанії з управління активами);

5. Кількість КУА, що одночасно реально надають послуги з управління активами НПФ та інвестиційним фондам.

6. Кількість КУА, що одночасно реально надають послуги з управління активами НПФ, інвестиційним фондам та страховикам.

III. Показники щодо зберігачів НПФ:

1. Кількість ліцензованих банків-зберігачів;

2. Кількість ліцензованих банків-зберігачів, що уклали договір про обслуговування пенсійного фонду зберігачем;

3. Кількість банків, яким анульовано ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарної діяльності, а саме депозитарної діяльності зберігача цінних паперів.

В Групі 3 представлені показники, що характеризують присутність на ринку інституцій, послугами яких НПФ зобов'язані користуватися. Вони дозволяють визначити загальну кількість функціонуючих провайдерів кожного виду (адміністратори, особи, що здійснюють управління активами, – керуючі активами, зберігачі) та динаміку зміни їх кількості. Це важливо для аналізу забезпеченості діяльності недержавних пенсійних фондів необхідною кількістю фінансових установ для надання інфраструктурних послуг. Для тих показників, зі значень яких можна побудувати динамічний ряд, можливо провести розрахунки різних характеристик такого ряду. Джерелом даних щодо наведених показників є Держфінпослуг та ДКЦПФР.

У разі запровадження на II рівні пенсійної системи механізму перерахування обов'язкових внесків до НПФ необхідним буде моніторинг показників Групи 3 за тими НПФ, яким буде дозволено брати участь на II рівні.

Показники щодо контингенту вкладників та учасників НПФ (Група 4) можуть бути запропоновані такі:

I. Показники щодо вкладників НПФ:

1. Кількість вкладників НПФ за укладеними пенсійними контрактами;

2. Кількість неактивних вкладників НПФ;

3. Кількість вкладників НПФ – фізичних осіб, які сплачують пенсійні внески на власну користь;

4. Кількість вкладників НПФ – фізичних осіб, які сплачують пенсійні внески на користь інших фізичних осіб (родичів);

5. Кількість вкладників НПФ – роботодавців, що сплачують пенсійні внески на користь своїх найманих працівників;

6. Кількість вкладників НПФ – професійних об'єднань, що сплачують пенсійні внески на користь своїх членів.

II. Показники щодо учасників НПФ:

1. Чисельність учасників НПФ;

2. Чисельність активних учасників НПФ;

3. Чисельність неактивних учасників НПФ;

4. Чисельність учасників НПФ, на користь яких пенсійні внески сплачуються їх роботодавцями;

5. Чисельність учасників НПФ, на користь яких пенсійні внески сплачують самі учасники та їх роботодавці;

6. Співвідношення чисельності учасників НПФ, на користь яких пенсійні внески сплачуються роботодавцями, до загальної чисельності працюючих (у %);

7. Чисельність учасників НПФ, які обрали пенсійний вік;

8. Чисельність учасників НПФ, які отримали одноразову пенсійну виплату;

9. Чисельність учасників НПФ, які отримують пенсії на визначений строк з НПФ;

10. Чисельність учасників НПФ, які перевели свої пенсійні кошти з НПФ;

11. Чисельність учасників НПФ, які померли;

12. Чисельність учасників НПФ, які вибули з таких фондів внаслідок закінчення дії договору про виплату пенсії на визначений строк.

В Групі 4 представлені показники, що характеризують вкладників та учасників НПФ. Оцінка за зазначеними показниками дає змогу оцінити охоплення системою НПФ контингенту потенційних вкладників та учасників, зацікавленість визначених законом ка-

тегорій осіб щодо участі в НПФ в якості вкладників та учасників, а також характеризує «внутрішній» склад учасників з погляду на стадію їх перебування в НПФ. Для тих показників, зі значень яких можна побудувати динамічний ряд, можливо провести розрахунки різних характеристик такого ряду. Джерелом даних щодо наведених показників є Держфінпослуг.

У разі запровадження на II рівні пенсійної системи механізму перерахування обов'язкових внесків до НПФ необхідним буде моніторинг показників Групи 4 за тими НПФ, яким буде дозволено брати участь на II рівні.

Щодо Накопичувального пенсійного фонду, на наш погляд, варто здійснювати моніторинг таких показників:

1) Чисельність застрахованих осіб, які сплачують страхові внески до Накопичувального ПФ – усього та в розрізі:

- чисельність застрахованих осіб, які беруть обов'язкову участь у пенсійній системі II рівня;

- чисельність застрахованих осіб, які беруть добровільну участь у пенсійній системі II рівня.

2) чисельність застрахованих осіб, які сплачують страхові внески до НПФ, – усього та в розрізі:

- чисельність застрахованих осіб, які беруть обов'язкову участь у пенсійній системі II рівня;

- чисельність застрахованих осіб, які беруть добровільну участь у пенсійній системі II рівня.

3) Співвідношення чисельності застрахованих осіб, на користь яких сплачуються страхові внески до Накопичувального пенсійного фонду, до загальної чисельності працюючих (у %);

4) Чисельність застрахованих осіб, які ще не досягли пенсійного віку та не отримують пенсійних виплат за рахунок коштів, накопичених у Накопичувальному ПФ;

5) Чисельність застрахованих осіб, які отримали одноразову пенсійну виплату;

6) Чисельність застрахованих осіб, які перевели свої пенсійні кошти з Накопичувального ПФ до страхових компаній для отримання довічних пенсій (загальна кількість, за статтю; за видами договорів страхування довічної пенсії).

У разі запровадження на II рівні пенсійної системи перерахування обов'язкових внесків до НПФ необхідним буде показник «чисельність застрахованих осіб, які перевели свої пенсійні кошти з Накопичувального ПФ до НПФ» (загальна кількість, за видами НПФ, за статтю застрахованих осіб).

Грошові показники НПФ (Група 5) можуть бути запропоновані такі:

1. Сума пенсійних внесків, що фактично надійшла до НПФ;
2. Середній розмір пенсійного внеску до НПФ;
3. Сума заборгованості зі сплати пенсійних внесків до НПФ;
4. Сума здійснених пенсійних виплат з НПФ;
5. Сума переведених пенсійних коштів з НПФ;
6. Середній розмір одноразової пенсійної виплати;
7. Середній розмір виплати пенсії на визначений строк;
8. Сума активів НПФ;
9. Чиста вартість активів (вартість чистих активів) НПФ¹;
10. Середній розмір чистої вартості одиниці пенсійних внесків НПФ;
11. Прибутковість активів НПФ;
12. Сумарний прибуток НПФ;
13. Сумарний збиток НПФ;
14. Сума витрат на обслуговування НПФ;
15. Сукупний прибуток (збиток) від інвестування активів.

У Групі 5 представлені показники, що характеризують фінансовий стан системи пенсійних фондів. Джерелом даних щодо наведених показників є Держфінпослуг та ДКЦПФР. Для тих показників, зі значень яких можна побудувати динамічний ряд, можливо провести розрахунки різних характеристик такого ряду.

У разі запровадження на II рівні пенсійної системи механізму перерахування обов'язкових внесків до НПФ необхідним буде моніторинг показників Групи 5 за тими НПФ, яким буде дозволено брати участь на II рівні. Щодо Накопичувального пенсійного фонду – розраховуються показники щодо страхових (пенсійних) внесків, аналогічні до показників за пп. 1-6, 8, 9, 11-15. Показник за п.7 не розраховується, оскільки чинне законодавство не передбачає для Накопичувального

фонду такий вид пенсійної виплати як пенсія на визначений строк. Через різницю у термінології замість показника «Середній розмір чистої вартості одиниці пенсійних внесків НПФ» необхідно розраховувати показник «Середній розмір чистої вартості одиниці пенсійних активів НПФ».

Для системи накопичувального пенсійного забезпечення в цілому доцільно розраховувати показник «Вартість активів системи накопичувального пенсійного забезпечення».

Також доцільним є проведення аналізу структури агрегованого інвестиційного портфелю НПФ, при цьому в розрізі: для НПФ, що дотримуються вимог законодавства щодо обмежень на структуру портфелю, та для НПФ, що не дотримуються таких вимог (з розбивкою на тих, хто не дотримується обмежень в межах терміну, визначеного законодавством, та тих, хто порушує встановлені вимоги до структури активів). Для Накопичувального пенсійного фонду доцільним є проведення аналізу структури його інвестиційного портфелю, в тому числі на відповідність вимогам законодавства.

Для проведення моніторингу системи НПФ необхідним є проведення моніторингу стану кожного окремого недержавного пенсійного фонду. Показники, які повинні відслідковуватися в процесі моніторингу функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення щодо Накопичувального пенсійного фонду є аналогічними до вищевикладених для НПФ з корекціями, спричиненими різницею у моделях цих фондів та різницею у термінології.

Для оцінки ролі та місця функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення в економіці країни (за кожним рівнем та сукупно) доцільно також використовувати такі показники:

1. Співвідношення сукупної вартості активів всіх НПФ до ВВП;
2. Співвідношення вартості активів Накопичувального пенсійного фонду до ВВП;
3. Співвідношення вартості активів всієї системи накопичувального пенсійного забезпечення до ВВП;
4. Співвідношення суми пенсійних внесків до НПФ до номінальних доходів населення;

¹ Англomовний термін «net asset value» українською мовою перекладають у двох варіантах.

5. Співвідношення чисельності учасників всіх НПФ до кількості економічно активного населення у віці 15-70 років;

6. Співвідношення прибутковості активів НПФ до індексу інфляції.

Важливим аспектом у побудові системи моніторингу системи НПЗ є визначення засобів та шляхів інтеграції, структурування, зберігання та ретроспективного накопичення інформації щодо показників, що підлягатимуть моніторингу.

Особливою складністю зазначеної системи є те, що джерелами отримання інформації для системи моніторингу виступають різні інституції.

Законодавчим підґрунтям з питання звітності в системі недержавного ПЗ є Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2, ст.52], відповідно до якого адміністратори НПФ подають звітність до Держфінпослуг у встановленому цим органом порядку [10], особи, що здійснюють управління активами, та зберігачі – до ДКЦПФР [11, 12]; при цьому всі зазначені провайдери повинні звітувати також перед радами НПФ.

Питання звітності щодо діяльності Накопичувального фонду на поточний момент врегульовано виключно Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1].

В статті 96 цього Закону сказано, що інформація про стан пенсійних активів оприлюднюється виконавчою дирекцією Пенсійного фонду України шляхом подання звітності до Держфінпослуг відповідно до вимог цього Закону та що така звітність подається в порядку, в строки та за формами, встановленими цією Комісією.

Серед функцій зберігача, що надаватиме послуги Накопичувальному ПФ [1, ст.99], зазначено, що він подає Пенсійному фонду України та Раді Накопичувального ПФ в установленому порядку:

- інформацію про загальну суму страхових внесків, перерахованих до Накопичувального фонду;

- передбачену законодавством звітність, пов'язану із зберіганням та використанням пенсійних активів і резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;

- інформацію про загальну вартість пенсійних активів, їх ринкову вартість на день подання інформації та про загальний обсяг інвестиційного доходу за відповідний період;

- інформацію про операції з пенсійними активами, здійснені компаніями з управління активами. Така інформація подається також ДКЦПФР.

Інформація щодо руху пенсійних активів, облікованих на накопичувальних пенсійних рахунках, подається зберігачем у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Зберігач також подає правління Пенсійного фонду України, Раді та Кабінету Міністрів України щорічний звіт про свою діяльність, який схвалює Наглядова рада.

Серед обов'язків компанії з управління активами Накопичувального пенсійного фонду зазначено [1, ст. 86] звітування перед Радою Накопичувального фонду, правлінням Пенсійного фонду, Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку про склад, структуру та ліквідність пенсійних активів і здійснені операції щодо розміщення і управління ними.

Форму та порядок складання звітів компаніями з управління активами встановлює Держфінпослуг за погодженням з ДКЦПФР і правлінням Пенсійного фонду України.

Обсяг інформації, яку на поточний момент отримують регуляторні органи, чітко визначений законодавством. Проте, як показує аналіз, склад такої інформації не є оптимальним. Звітні форми дещо переобтяжені показниками, частина з яких є зайвою або не несе корисної інформації. У той же час відсутні дані, які є доцільно отримувати у складі звітності.

Виходячи з наведеного аналізу показників, які характеризують стан системи накопичувального пенсійного забезпечення, та систематизації положень актів законодавства України, якими врегульовуються питання функціонування накопичувальних рівнів вітчизняної пенсійної системи, можна зробити наступні висновки та пропозиції.

Для отримання комплексної картини стану системи НПЗ необхідними є:

1) уніфікація термінології на II та III рівнях накопичувальної системи пенсійного забезпечення;

2) запровадження єдиних підходів та методик до розрахунків показників;

3) оптимізація вимог до звітної інформації (адміністративних даних), що формується суб'єктами системи НПЗ;

4) створення єдиного центру, до якого надходила б уся інформація від ринкових регуляторів, для її подальшої обробки та аналізу;

5) повна автоматизація процесу створення, передачі та обробки інформації в системі моніторингу накопичувального пенсійного забезпечення, що має передбачати, зокрема, створення баз даних, в яких би накопичувалася відповідна інформація;

6) розробка системи оприлюднення результатів проведення моніторингу НПЗ (визначення обсягу, засобів та термінів);

7) створення системи зберігання інформації (в електронній формі), яка б забезпечувала її убезпечення від втрат та псування (електронні архіви), і в той же час дозволяла мати оперативний доступ до архівних баз даних;

8) розробка режимів доступу та користування інформацією системи моніторингу НПЗ.

Результати функціонування системи моніторингу НПЗ мають бути підґрунтям (основою) для прийняття рішень щодо подальшого розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення та її державного регулювання. В подальшому, на думку авторів, доцільним є проведення дослідження інтерпретації показників системи моніторингу при її практичному застосуванні.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №49-51.

2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48.

3. Закон Республики Казахстан от 20 июня 1997 года №136-І «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан». – Алматы: ЮРИСТ, 2004. – 60 с.

4. Федеральный Закон Российской Федерации о негосударственных пенсионных фондах от 07.05.1998г. №75-ФЗ (в ред. Федеральных законов от 12.02.2001 №18-ФЗ, от 21.03.2002 №1-ФЗ, от 10.01.2003 №14-ФЗ) // www.pensionline.ru.

5. Demarco G., Rofman R. *Implementing a pension reform: practical problems and solutions.* – World Bank. – July 1999.

6. Hungarian Act LXXXII of 1997 on Private Pensions and Private Pension Funds.

7. Law of The Republic of Croatia of 07 May 1999 on Compulsory And Voluntary Pension Funds.

8. Polish Law of 28 august 1997 on Organization and Operation of Pension Funds.

9. Private pensions: selected country profiles // OECD Insurance and private pensions compendium for emerging economies, Book 2, Part 2:1)b. – OECD. – 2001.

10. Положення про подання адміністратором недержавного пенсійного фонду звітності з недержавного пенсійного забезпечення, затверджене розпорядженням Держфінпослуг від 22.06.2004 р. №1100, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 19.07.2004 р. за №898/9497 (із змінами і доповненнями, внесеними розпорядженням Держфінпослуг від 27.02.2007 р. №6869).

11. Положення про порядок надання адміністративних даних особою, що здійснює управління активами недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного та професійного), затверджене рішенням ДКЦПФР від 11.08.2004 р. №340, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 31.01.2005 р. за №117/10397 (із змінами і доповненнями, внесеними рішенням ДКЦПФР від 03.06.2008 р. №609).

12. Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затверджене рішенням ДКЦПФР від 17.01.2006 р. №4, зареєстроване в

Міністерстві юстиції України 04.04.2006 р. за №378/12252 (з змінами і доповненнями, внесеними рішенням ДКЦПФР від 17.10.2006 р. №1003).

13. *Леонов Д., Ковальова Н.* Прогнозування впливу Накопичувального пенсійного фонду та недержавних пенсійних фондів на розвиток економіки (питання методології) // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 7-8 – с.99-116.

14. *Леонов Д. Коба С.* Концептуальні підходи до оцінки обсягу інвестиційних надходжень від Накопичувального пенсійного фонду в економіку України //Київ КНЕУ, Збірник «Фінанси, облік і аудит», вип. VI, 2005.

15. *Леонов Д., Федоренко А., Ковальова Н.* Прогноз акумулювання інвестиційних ресурсів Накопичувальним пенсійним фондом та недержавними пенсійними фондами // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 9-10 – с.7-11.

16. *Михайлов А., Ткач А.* Оценка финансового состояния НПФ// Финансовый директор – 2006. – №6 – с.44-51

17. Интегрированный рейтинг управляющих компаний, осуществляющих доверительное управление средствами пенсионных накоплений// Агентство АК&М – М., 2005

РЦПУ